

loženým na variovaní neriešiteľnej prepletenosti človeka a sveta, pričom tieto texty zasa žánrovo odkazujú na protokol akcie alebo asketizovaný dramatický text (*Šialený mesiac*, *Nemilosť*).

*Šialený mesiac* J. Ondruša hneď po publikovaní bol prijatý ako kľúčová zbierka poézie 60. rokov. Básnikov „život pre poéziu jej dáva nezmazateľnú pečat' životnej poézie“ (M. Hamada). V súčasnosti sa čoraz viac presadzuje presvedčenie, že slovenskú poéziu posledných desaťročí v európskych súvislostiach môže reprezentovať práve J. Ondruš.

#### GYDANIA:

*Šialený mesiac*. Bratislava 1965; 1982 (In: Pamäť, s. 45–96).

#### PREKLADY:

Ansiktet mitt signerer jeg ikke. Oslo 1995.

#### LITERATÚRA:

BUNČÁK, P.: Poézia nie každodenná. Slovenské pohľady, 82, 1966, č. 1, s. 123–124; WINCZER, P.: Ján Ondruš: Studňa. In: O interpretácii umeleckého textu 1. Bratislava 1968, s. 39–53; HAMADA, M.: Nahý plameň poézie. In: Básnická transcendencia. Bratislava 1969, s. 65–71; POPOVIČ, A.: Psychoanalytická motivácia literárneho textu (Ján Ondruš: Nemilosť). In: O interpretácii umeleckého textu 2. Bratislava 1970, s. 93–114; HARPÁŇ, M.: Preventívna básnická akcia. In: Priestory imaginácie. Nový Sad, 1974, s. 121–137; STRÁŽAY, Š.: Doslov. In: Ondruš, J.: Pamäť. Bratislava 1982, s. 133–136; KOVÁČ, M.: Pamäť v pamäti. Romboid, 18, 1983, č. 6, s. 63–64; MIHALKOVIČ, J.: Niekoľko myšlienok o Ondrušovej poézii. Slovenské pohľady, 99, 1983, č. 2, s. 109–111; MATEJOV, F.: Báseň Jána Ondruša Pamäť. In: Literárne rozhľady. Bratislava 1986, s. 164–185; ČIČMANEC, I. – SAETERBAKKEN, S.: J. Ondruš vari zostane (Rozhovor pri prekladaní poézie Jána Ondruša do nórciny). Romboid, 29, 1994, č. 10, s. 36–40; Krížu je človek ľahký. Zborník statí k 65. narodeninám básnika Jána Ondruša. Bratislava 1997, s. 118; MATEJOV, F.: Šialený mesiac – jeho kontexty a významové utváranie. Slovenská literatúra, 44, 1997, č. 1–2, s. 54–63.

#### PERSONÁLNA BIBLIOGRAFIA:

NOVACKÁ, M.: Personálna bibliografia Jána Ondruša. In: Krížu je človek ľahký. Bratislava 1997, s. 101–113.

fm

**DÁMA** – zbierka noviel od Františka Švantnera (1912–1950), zostavená editormi J. Medved'om a J. Števčekom a vydaná v roku 1966.

Editori zostavili knihu z noviel, ktoré F. Švantner pôvodne uverejňoval v časopise *Slovenské pohľady* (SP), 63, 1947, č. 9, s. 518–545 (*Sedliak*), SP, 64, 1948, č. 7–8, s. 412–429 (*Dáma*), detto, č. 11, s. 654–647 (*List*) a z noviel, ktoré vyšli v SP, 74, 1958, č. 1–2, s. 8–37 (*Ludská hra*) a v SP, 80, 1964, č. 7, s. 152–159 (*Kňaz*), podľa autorových rukopisov z pozostalosti. V prvom zväzku *Výbraných spisov Františka Švantnera* z r. 1976 bola zbierka doplnená o novelu *Božia hra*, ktorá vyšla pôvodne v SP, 59, 1943, s. 68–83. Usporiadanie tejto zbierky noviel nie je nijako kanonizované a v rokoch komunistickej totality jednotlivé novely boli do nej zaradované alebo z nej vyradované podľa momentálneho – skôr politického než estetického – postoja osôb a inštitúcií, ktoré o vydávaní rozhodovali. To sa týkalo aj publikovania v českom preklade.

Novely, ktoré vznikali v časovom rozpätí piatich až šiestich rokov, sú tematicky a ideovo-esteticky rôznorodé. Kým novely *Sedliak*, *Kňaz*, *Dáma* a *List* analytickým spôsobom zobrazujú individuálne životné drámy v konkrétnych dejinných okolnostiach druhej svetovej vojny a Slovenského národného povstania, a táto konkrétna časo-priestorová určenosť je súčasťou ich významovej výstavby a ich mravného posolstva, v novelách *Božia hra* a *Ludská hra* sú konkrétne časové a priestorové dáta len viac-menej technickým predpokladom epického rozvíjania zložitých citových konfigurácií postáv.

V novelách z vojny a zo SNP sa autor sústredil na zobrazenie a analýzu vplyvu dramatických vonkajších udalostí na život a na hodnotový svet tzv. drobného človeka v zázemí. Spoločným problémovým menovateľom týchto textov je individuálny ľudský postoj k dejiným udalostiam a k svetu ako takému, ktorý sa osudovo musí prejavíť v takom či onakom výbere z dramaticky protikladných možností, a to aj vtedy, ak zásadným a deklarovaným postojom postáv chcela byť neutralita, nezúčastnenosť na konfliktoch sveta. Novely *Sedliak* a *Kňaz* majú z tohto hľadiska až sociologickú hodnotu, pretože odhaľujú svetonázorové a sociálne korene postojov istých relevantných skupín slovenského obyvateľstva k udalostiam vojny a SNP. Konzervatívny hodnotový svet dedinského kléru a horalov, svet akoby „ustáleného poriadku“, v ktorom vládnu autorita staroby, skúsenosti a viery, sa musí konfrontovať s novými javmi. Voči dejinným silám, ktoré zvádzajú zápas v tzv. „veľkom svete“, nemôžu konzervatívne hodnoty malého slovenského človeka vystupovať a uspieť ako nejaká nezaangažovaná tretia sila: ani jedna zo súperiacich strán takýto postoj nie je ochotná zobrať na vedomie, preto kňaz hynie a sedliak sa stáva vrahom. Vyústenie ich osudov spätne sproblematizovalo hodnoty, na ktorých budovali svoj život. Novela z poľského prostredia *Dáma* má jednoduchý anekdotický pôdorys: mladá poľská malomestská panička sa zbavuje obstarožného manžela jeho udaním u okupačnej vrchnosti. Na veľkom zločine sa tu priživuje malý súkromný zločin a súkromný záujem.

Vo zvyšných novelách sa na komplikovanom (*Božia hra*, *List*) či jednoduchšom dejovom pôdoryse (*Ludská hra*) rozvíjajú drámy vo vzťahoch medzi mužom a ženou. V *Božej hre* i v *Ludskej hre* ide pri tom o problematiku dvojníctva, symetrie a zameniteľnosti osudov, ktorá sa ako tematické rezíduum expresionizmu vyskytovala aj u iných súdobých slovenských autorov. (*Božia hra* napr. rozvíja námet, ktorý už pred Švantnerom prevzal od Leonharda Franka D. Chrobák.) V novele *List* vstupuje do vzťahov muža a ženy cez motív „Skýtov“ mýtický interpretovaná ideologéma „slavianofilstva“.

Výber postáv, prostredia, historického času, spôsobu rozprávania i voľba konkrétnych kompozičných postupov má v týchto novelách za účel vytvoriť také epické situácie, ktoré nemožno riešiť obídením hodnotových či mravných problémov, ale iba nevyhnutným konfliktom postáv a ich mravov, ideí, psychických a hodnotových svetov. Pretože konflikty sú otvorené, na rozdiel od predošlej autorovej tvorby nehrá už v týchto novelách nijakú podstatnú rolu fantastika a tajomstvo.

*Dáma* vyšla štrnásť rokov po autorovej smrti, v období prvého prielomu do hodnotových kritérií marxistickej estetiky. Bola prijatá pozitívne, ale smerodajné kritické veličiny tých čias sa jej hodnoteniu opatrne vyhli. V marxistických rámcach jednotlivé jej texty jednoznačne priaznivo vždy interpretoval iba Ján Števeček.

Niektoré novely z knihy *Dáma* – a celkom osobitne novely *Kňaz* a *Sedliak* – patria k najlepším miestam Švantnerovho diela i slovenskej novelistiky vôbec.

UYDANIA:

Dáma. Bratislava 1966; 1976 (In: Vybrané spisy, zv. 1); 1979; 1984.

## PREKLADY:

Tvár v rose (štyri novely: Dáma, Sedliak, List, Kňaz). Praha 1966;

Die Dame und andere. Berlin 1976.

## LITERATÚRA:

MEDVEĎ, J.: Jedinečná umelecká výpoveď. Roľnícke noviny, 4.3.1966, s. 2; FISCHEROVÁ, A.: Vášňo ako tragédia. Práca, 22.4.1966, s. 4; ŠTEVČEK, J.: Koncepcia živelného človeka. In: Lyrizovaná próza. Bratislava 1973, s. 160–171; KUSÝ, I.: Premeny povstaleckej prózy. Bratislava 1974, passim; ŠTEVČEK, J.: Švantnerov myšlienkový horizont. In: Vybrané spisy Františka Švantnera. Zväzok prvý. Novely. Bratislava 1976, s. 9–22.

mš

**S ROZARKOU** – novela Vincenta Šikulu (1936), vydaná v roku 1966. Získala Cenu medzinárodného PEN-klubu v súťaži mladých autorov.

Novela zachytáva tragický osud mentálne postihnutého dospelievajúceho dievčaťa, o ktoré sa nemá kto starať a ktoré neustále naráža na tvrdé zákonitosti sveta. Keďže v dome chýbajú rodičia a sestra Mara odmieta pomoc, Rozarky sa ujíma jej brat Ondrej (personálny rozprávač príbehu). Jeho situácia je zložitá: musí kvôli Rozarke zmeniť zamestnanie, bydlisko, ale predovšetkým nájsť spôsob, ako reagovať na jej detskú komunikáciu a infantilno-erotickú príťažlivosť. Disharmonické situácie v neľahkom spolunažívaní súrodencov rieši autor pomocou rozprávok. Sú to v podstate Ondrejove rozprávania o najrozmanitejších veciach, spomienky na strýca Dreňa a Vendela, na Máriu Foldinárovú, alebo príbehy o albínoch, sojkách, danieloch a pod., ktoré autor pretransformoval do roviny rozprávok. Ondrej sa nachádza v ťaživej situácii rozhodovania: dať či nedať Rozarku do ústavu pre duševne chorých. Jeho rozprávky a príbehy plnia z toho dôvodu nielen komunikačnú funkciu s rešpektovaním aspektu dieťaťa, ale aj funkciu katalyzátora. Tento zvláštny druh kreativity v rámci bežného rozhovoru je narátorovým pokusom o únik z tvrdej životnej reality. Rozprávky nerušia pritom Ondrejov vnútorný konflikt, len utlmujú jeho pocit nemohúcnosti a bezmocnosti voči sestrinmu ľudskému údely. Oddiaľujú zároveň nevyhnutnosť riešenia „hraničnej situácie“, v ktorej sa narátor nachádza. Postupné vyrovnávanie sa s poznaním, že Rozarkina duševná choroba je nevyliečiteľná a explicitne nevyslovený, no tušený fakt, že ľudská humánosť má svoje obmedzenia a ohraničenia, vedie k definitívnemu odlúčeniu súrodencov. Za Rozarkou sa zatvárajú brány ústavu pre duševne chorých, jej brat stojí v osamení a s prázdnyimi kuframi na ceste, absolútne nevie, čo si počať, „*na ktorú stranu sa obrátiť*“ (s. 59).

Odluku Rozarky a Ondreja predznamenávajú tri zdánlivo náhodné epizódy v záverečných častiach novely. Prvá sa viaže na motív chytania motýľov a „hľadanie svetla“, druhá je alegorickým rozprávaním o túlavom starcovi-metliarovi (s motívmi kúzelníckej palice a „osudového“ baťoha), tretia prináša motív „zavíatiť“, zamrznutia starca. Všetky tri epizodické exkurzy sú súčasťou esteticky funkčných podobenstiev a vnútorných metonymických analógií s ohniskovým jadrom novely. Sprevádza ich modalita smútku, trpkosti a horkosti, čím sa zosilňuje celkové baladické vyznenie hlavného príbehu.

V Šikulovej novele sa striedajú vecné rozprávania a rozhovory (najmä krátke replikačno-duplikačné dialógy) s rozprávkovou obraznosťou, s literárnymi alegóriami skutočnosti a s lyrickými reflexiami, ktoré stupňujú poetickosť textu. Šikula nepoetizuje „lexikálne“, emocionálnosť výrazu dosahuje zvláštnou organizáciou vety i väčších kontextových celkov, rytmizáciou vety,